

Fattige Tider og Egne.

(Strejflys over Dele af Malt Herred i vore Bedsteforældres Tid).

Af Førstelærer *J. Andersen* i Føvling.

Vestjylland er ikke lovprist for sin Skønhed, og dens Beboere véd godt og er villige til at indrømme, at „æ køn' Egn“ findes i Østjylland og paa Øerne, hvor frugtbare Marker om store, velbyggede Landsbyer har hjemme, hvor Skove og Bakker giver Afveksling, og Fjord og Bælt bryder ind med blaa og blanke Vande. Vestjylland er i Modsætning hertil „æ Timians Egn,“ men den har alligevel *sin* Skønhed. Dette jævne Land, hvis Linier er svagt buede — vege som Vuggens Gænge — har Udsyn som faa Steder. Paa Høje her i Midtjylland ser man mod Aften, naar det er Flodtid, og der falder Sol paa Bølgen, den blanke Stribe af Havet langt ude i Vest, og i Kikkert skal i klart Vejr Skamlingsbankestøtten kunne øjnes. Drag ligger bag Drag langt borte hyllede i Disens fine Slør, til de favnes af Himlen. I Solskin en Sommerdag gøgler Luftspejlingen derude og bygger sine Slotte. Det gør Øjet godt at hvile paa den fjerne Synskreds, det giver Ro og Fred i Sindet. Stille glider Tanken ind i Drømmenes Verden mod Eventyrets Lande. Sletten kan saavel som Bjerglandet vække Udlængsel. Naar de unge herfra drager paa Højskole, skal de altid til

Øerne eller til en anden fjern og fremmed Egn. Mange Vestjyder drager over Havet til Amerika lokket af Lykke-drømme. Paa den anden Side er Kærlighed til Hjemegn og Fødestavn intet Steds mere levende end her. Jeg mindes en gammel Lærer, der samtidig kaldedes til to Embeder, eet i Vestjylland i et dengang fattigt Sogn i hans Hjemegn og eet i Østjylland paa et Sted, der er berømt for sin Skønhed. Han valgte det første. Thi vil Vestjyden end gerne se og kende de fremmede Egne, bedst befinder han sig dog i det vidaabne Land. Hvor Synskredsen er spærret, kalder han det „ølet“, ødeligt! —

Hvor store Forandringer er ikke sket i disse Sogne i et Par Menneskealdre! Dengang vilde Hedens stille, mørke, sørgmodige og dog skønne Flade have mødt Blikket de mange, mange Steder, hvor Lyngen nu er borte. Vidt og med store Afstande laa Hjemmene spredt, legende Skjul i Lavninger og Sænkninger, hvor de dukkede sig for Vestenstormene. Lidt purlet Krat et enkelt Sted som Minde over Skovene, der sank. Ellers de talrige Navne med „-lund“ og „-skov,“ der er som Gravskrifter over de henfarne. I Kaalgaarden ved Vaaningen et enkelt forblæst Træ, der hældede ligesaa sikkert mod Sydøst, som Kompassnaalen viser mod Nord. Her stod det udsat for Storm og Slud i mager Jord med de faa forrevne og forkrøblede Grene, fattige paa Løv, spredte som Vinger til Flugt. Det var, som følte det sig her i Udlændighedens Land, som anede det, at der ude i Øst var et Land med frugtbar Jord, med Ly og Læ, hvor dets Frænder samlede sig med Kraft i Rod og Stamme, bredkronede, bærende Blomst og Frugt, mens det her stod haabløst fængslet med sin Paradisdrøm.

Noget, Øjet her møder over alt, er de mange Kæmpehøje. Kanske andre Egne har ligesaamange, men her ligger de aabent fremme, oftest ad Højdedragene. Oldtid midt i Nutiden! Skønnest at se, naar de lyngklædt rager op i en høsthvid Kornmark paa den blødt rundede Bakke; thi da er den som en brun Mamelie paa et moderligt Bryst — Danmarks!

Kom man op paa en Høj med Udsigt fjernt og vidt, da skulde man altid tælle Kirkerne. Uforandrede staar de, som de stod for Aarhundreder tilbage. Menneskehjemmene forandres hurtigt, skifter med Slægterne, der kommer og gaar — „ikke saa meget et Hjem som et Herberge“, skrev den gamle Præst over sin Dør til Admindelse for sig. Men Kirken, „det gamle Hus“, bestaar. Den er det faste Punkt i det meget, der farer hen. Selv en moderne Forfatter som Schandorph siger om den: „O, lad den Landsbykirke staa med Trappegavl mod Himlens Tind“, og Aakjær synger: „Saa mangen Slægt som knækket Rør sank ned for denne Kirkedør. Slog Kornet fejl paa fattig Jord, den rejstes ved et Fadervor!“ Herop har Slægterne vandret i deres højeste Glæde og dybeste Sorg. Kirkeklokken har kimet Højtid ind, har kaldt til Arbejde og til Hvile, indtil det sidste Leje redtes bag den graa Stenmur, der hegner den stille Have, hvor Slægterne slumrer, der gik forud. —

Det sydlige og vestlige Jylland, Ribe og Ringkøbing Amter, har gennem Tiderne været den tyndest befolkede og fattigste Del af Landet. Vi vil tage nogle Tal fra Folketællingerne i sidste Aarhundrede her i Malt Herred, Tal, der belyser Fremgangen:

Aarene	1801	1840	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916
Vejen Sogn	296	520	751	865	1125	1431	2110	2542	3066	3562
Læborg "	321	492	684	752	828	793	844	870	841	882
Lindknud "	287	490	744	884	930	1024	1140	1229	1395	1420
Brørup "	439	648	919	1051	1157	1206	1644	1729	1952	2225
Malt "	347	665	868	1086	1310	1480	1699	1817	1899	1971
Folding "	245	394	553	599	593	610	717	698	732	832
Føvling "	667	1078	1511	1804	1837	1846	1986	2062	2093	2190
Holsted "	295	448	804	936	1227	1470	1788	1984	2263	2314
Aastrup "	269	346	526	639	805	853	954	1004	1140	1258
Gesten "	392	697	911	1054	1115	1118	1124	1138	1170	1360

Naturligvis er de Sogne gaaet stærkest frem, hvor store Stationsbyer er beliggende, men ogsaa de andre Steder er Forøgelsen i Folketal meget betydelig.

I Midten af det nittende Aarhundrede bredte store Hedestrækninger sig som nævnt i Sydvestjylland, veksellende med Moser og Kær. Var der end langs med Havet enkelte Steder en Bræmme af Marsk, oftest laa Klitterne der og truede med Sandflugt Arealerne bagved. Selv inde i Heden kunde Sandet visse Steder rejse sig i Storm og danne et klitagtigt Jordsmon. De dyrkede Marker var som Regel sandede og lidet frugtbare. I de gamle Beskrivelser træffer man tit Navne som Rygeager, Sandager, Hungervang, Sultenborg osv. Landsbyerne var faa og smaa. Nogle Gaarde, Halvgaarde, Bol og Gadehuse oftest bygget, hvor der var et Kildevæld eller Vandløb med Engdrag omkring. Saa var der nem Adgang til Vand, og Engen gav Græsning til Kreaturerne fra tidligt Foraar til sent Efteraar — de kom først hjem til Vinterstalden med Sne paa Ryggen. Ofte laa Landsbyen lavt i Bakkelæ. Omkring

den laa de forskellige Vange med betegnende Navne. Da Udskiftningen kom i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, flyttedes en Del af Gaardene ud, og der skete Opdyrkning af den nærmeste Hede omkring de udflyttede Ejendomme. Denne Udskiftning fortsattes i flere Slægtled, idet Faderen gav en af Sønnerne en Hedelod, som denne dyrkede og bebyggede. Heden omkring de gamle Landsbyer var af ringe Kvalitet de Steder, hvor der ikke var Rigdom paa Moser. Den var nemlig afgravet, den Morjord, der engang havde dækket den. Lyngtørv brugtes i Mængde. Om Efteraaret havde hver Ejendom sin „Tørveklaad“. Tørvene fyldtes i Bilæggerovnen, stillede om Jydepotterne paa Arnestedet, og man „ragede“ Ilden fra Aften til Morgen ved at lægge Tørv til og dække med Aske. At der gik mange Tørv til, forstaar man, naar man hører, at en Aftægtsmand fik mindst 20 Læs aarlig — Læssene var naturligvis smaa i Sammenligning med Nutidens. Mange Hedejere afgravede hele deres Lod for Tørv, ja, somme afgravede dem 2—3 Gange i deres Levetid. Naar Lyngen var kommen igen, og Bunden dækket med et ganske tyndt Lag „Lyngskjold“ og Lav, var Tørvespaden parat paa ny. Saa kom Ploven mere og mere i Gang. Hedekiler og Kanter og de brede Skel omkring Agerjordene blev inddraget. Der blev pløjet ud, som en gammel Mand sagde: „A haar mi' Sand pløwet ud!“ Større Arealer inddroges. Hvert Foraar i Marts og April, i den herlige Tid, naar Dagene længes, og Luften gyldnes af Sol, naar Lyngen tørres af sagte Østenvind og let Nattefrost, saas omtrent i alle Retninger, nærmere og fjernere, vældige Røgsøjler mod den klare Himmel og ved Aftenstid lysende Ilskær i

Luften og lave Ildstriber langs Jorden. Vidste man ikke bedre, maatte man vel tro sig hensat til en krigshærget Egn, hvor Hus og Hjem blev Luernes Rov. Saa var det tværtimod Varsel om, at nye Hjem vilde blive grundlagt. Var et Stykke Hede blevet afbrændt under Luernes Knitren og Smælden, kom Ploven og skar gennem de sejge, filtrede Rødder. Tungt og besværligt var Arbejdet. Ujævn var Bunden ofte, og tit løb Ploven mod Sten og løftedes af Furen. Hjælpere med Spader og Ryddestænger maatte Plovmanden have med for at rydde dem til Side. Disse Jøklernes Børn laa faste i deres tusindaarige Leje og strittede imod paa det bedste. Og var Hedestykket brudt op, var det oversaaet med Masser af Sten, der vasket af Regn og tørret i Sol snart blev hvide som det Isbjærg, der havde baaret dem herved. Saa var der Arbejdet med at faa Stenene bort. Havde man en Ler- eller Mergelgrav i Nærheden, fyldtes denne, eller de læssedes af paa det nærmeste Markskel, hvor de altid kunde bruges til at puttes i et Dige. Stenene var nærmest værdiløse og til Besvær. Lidt brugtes vel til Fyld, om der blev bygget, og til Stenbro eller Gulv i Gaard og Stald, i Forstue og Køkken. Man havde endnu ikke begyndt at rejse Mure af Kamp eller lave dem til Stenslag. Det var først, da Banen kom, at der blev Afsætning paa dem. Men efter hver ny Pløjning kom ny Sten frem, alt som Ploven gik dybere, eller de hævedes af Frostene, og mange gamle Folk troede derfor, at Stenene groede som Kartoffelknolde.

Den pløjede Hede laa hen et Par Aar for at skørnes. Det var uheldigt at tage den i Brug for tidligt. Mens den gamle Lyng raadnede, skød ny grøn Lyng op mellem Furerne, og Revlingrisene sendte deres lange

Ranker ud i tætte Skud, der mod Høsten var fulde af sorte Bær.

Saa skulde Jorden mergles. Der fandtes Mergel rundt omkring, men oftest med ringe Kalkindhold. Man prøvede den med Saltsyre (Skedevand), og kunde den „koge“ — give et lille Brus —, var det Mergel, skønt den ofte kun havde et Par % Kalk og nærmest var at betragte som skident Ler. At kaste Mergel ansaas for et særligt strengt Arbejde, hvad enten man stod paa Laddet eller i Gravens Bund. Og tunge og lidet bekvemme var Arbejdsredskaberne. Ufarligt var Arbejdet heller ikke. Naar Mergelen kørtes paa Marken, lagdes undertiden Læs ved Læs. Var Jorden saa behandlet med Plov og Harve, saaedes den første Rug. Tit var de første Afgrøder de bedste; man kendte jo hverken Kunstgødning eller Ajle, og Staldgødningen var utilstrækkelig baade i Mængde og Kvalitet. Folk lærte snart, at Jorden vil have noget for at yde noget, som en Mand sagde: „A vild' narre den, men den narred' tilsidst mæ.“ Merglingen gav en rig Fader, men en fattig Søn. Var det smaat nok baade med Straa og Kerner, saa voksede tit i Overflod det Slags Urter, hvis Frodighed er større, end Bonden ønsker, som Pileurt, Snerre, Melde og Spergel. En Mand, der foreviste sin maadelige Kornmark, ytrede beskedent: „Ja, der kan da blive lidt Fo'ering (Foder)!“ En anden bemærkede ved en lignende Lejlighed ligesom undskyldende den mindre gode Afgrøde: „Det er bedre midt i Stykket og ved den anden Ende!“ Stødte uheldigt Vejr til, f. Eks. vedholdende Tørvejr, blev Avlen yderlig ringe. Vi gør os ikke noget Begreb om, hvor lidt der avledes i det tørre Aar 1868, som saa mange gamle talte om. Det Aar kom der ikke Regn fra 20. Maj, da der faldt

en Byge, til Begyndelsen af August, ved hvilken Tid baade Sommer- og Vintersæd var indavlet. Afgrøden paa en almindelig Gaards Indtægt gav kun et lille Læs. Hvor stor Sparsommelighed der end raadede, kneb det et saadant Aar med Saakorn og Brødkorn i en Grad, vi slet ikke kan forestille os.

Men var Frugterne smaa nok, arbejdedes ufortrødent videre paa Hedens Opdyrkning. Mangt et nyt Hjem rejste sig; visse Steder kan man nu se en hel lille Landsby, hvor før ikke et Hus var at øjne. Langsomt, men sikkert „aad“ Folkene sig ind i Heden, saaledes som C. A. Thyregod i sine Skildringer „Fra det virkelige Liv“ har fortalt det. Smaat var det til at begynde med. Ko og Stud var Trækdyr. Efterhaanden øgedes Besætningen, og alt som den opdyrkede Jord bredte sig, skød Bygningen nye Længer. Husmandsstedet blev til en Gaard, som Ejeren kunde være stolt af, skønt han sjælden var det og ikke pralede af Fremgangen, hvad en Mand dog gjorde som Undtagelse. Han blev spurgt: „Hvor mange Køer haar do, Pejrr?“ Pejrr (lidt snøvl): „A haar snyw!“ „Det ka' da ett pass'“. „Jow“, — hm! — „de tow æ Stud'“. „Jen — de' æ en Tyr! De tow æ Kvejer! Jen — det er en minne (lille) jen!“ Saa kunde man regne sig til Tallet.

Vi forundres over, hvor lille Daglønnen var. En Mand har fortalt, at han i Treserne kun fik 25 Øre foruden Kosten for en Dags Arbejde med Tærskning, og var man naaet til 1ste December, kom Manden og meddelte, at han ikke længer kunde give Dagløn, men vilde han tærske for Føden alene, maatte han blive ved. Senere steg Lønnen til 50 Øre. Nogle søgte som Tøndetærskere eller Mergelkastere at tjene mere. Andre drog om Sommeren ud som Slætttere til Marsken

— endog helt op til „æ Friser“. Det var en stolt Fortjeneste at faa en „Preusser“ = 3 Rigsmark pr. Dag. Somme forsøgte sig som Uldhandlere, andre blev Smuglere. Foruden god Fortjeneste var der Spænding og Eventyr derved, men noget hyggeligt Arbejde var det ikke.

„Sæt Jyden paa en Sten, og han samler endda Penge“, siger et gammelt sandt Ord. Hvor maa Skilling være bleven omhyggeligt lagt til Skilling, Daler til Daler, før der i en Gaard blev forholdsvis Velstand. Det har været rigtigt, hvad en Mand sagde: „Det først Tusind (Kr.) æ skamtejet de væst o faa Hold o!“

Arbejdet var strengt Aaret rundt, men dog især ved Sommertid. Man havde ingen Maskiner, hverken Slaa-, Høste-, Tærskel- el. Hakkelsemaskine, og Arbejdsredskaberne var, som nævnt, ikke nær saa hensigtsmæssige og lette som nu. Derimod var Arbejdsdagen meget længere, end vi kender. „Nær æ Suel stor op i Stild' (Brørup Sogn) o go'r ned i Tvild' (Aastrup Sogn), er æ Daw laang“, sagde man her, men den var ikke længere end Arbejdsdagen om Sommeren. Og kom Vinteren: „Nær æ Suel støj op i Kroustrup (Skrave Sogn), o gik ned i Ploustrup (Jernved Sogn)“, — da lød Plejlens taktfaste Slag i Loen, længe før den første graa Morgendæmring viste sig i Øst og længe efter, at Mørket var faldet paa. Der var en sejt Udholdenhed og lagdes en Kraft i, som var beundringsværdig. Der var Iver og Kappelyst. Man satte en Ære i f. Eks. at slaa sit Skaar rent — uden Balk — paa Høstager og i Eng. Tit skulde to dygtige og kraftige Høstere kappes og prøve paa at „gaa om ved hinanden“. Engang mødtes to Gamlinge paa Høstageren. Saa da de skulde til at be-

gynde, formanede den ene: „Gaa nu ett' for rask, for de ring' ka osse pin' hveranner!“ — Drog Folkene hjem fra Arbejdet, var Trætheden der. En Talemaade siger: Naar Høriverne gik ud om Morgenen fra en bestemt Landsby, bar de Riverne højt, og paa Spørgsmaal om, hvor de var fra, svarede de raskt: „Vi er fra Kâstrup!“ — fin Udtale —. Men vaklede de trætte hjem om Aftenen, synkende i Knæene og med Riverne slæbende efter sig, svarede de paa samme Spørgsmaal; „Vi æ fraa Kaastrup!“ De havde rent glemt den fine Udtale og talte bredt Ravjysk.

Om gamle Pastor Heinsen (Præst i Brørup-Lindknud 1846—68) fortælles, at han i sin Tale brugte stærke Udtryk, men blev han modsagt, overdrev han endnu mere. Engang i en Samtale med Distriktslægen skal han have udtalt: „Derovre i det magre Hedesogn Lindknud er der saa fattigt, at der aarlig dør flere Mennesker af Sult!“ Lægen tvivlende: „Dør flere Mennesker af Sult? Dør flere Mennesker af Sult?“ Men saa kom Heinsen igen, og nu blev Overdrivelsen uhyre, idet han med Eftertryk udtalte: „Jeg siger, at ovre i det fattige Lindknud dør der aarlig flere Hundrede Mennesker af Sult.“ Saa tav Lægen. At der her ind over Midtjyllands Egne var fattigt, er der ikke Tvivl om. Spinkes og spares maatte der, samtidig med, at det var et slidsomt Liv, der levedes. Faa var Agrene, ringe deres Grøde, lille Kreaturholdet. Der kunde vel spørges, som der siges, Grevinde Danner spurgte under en Rejse i de jyske Hedeegne: „Folk her ser sunde og raske ud, men hvad lever dog de Mennesker af?“ Hun fik Svaret: „De lever af noget godt sundt Rugbrød og god Rugmelsgrød!“ Om Rugmelsgrøden skriver Forf. Johannes V. Jensen, at den

i Aarhundreder var den jyske Bondebefolknings Føde. Det har den næppe været her paa Egnen. En gammel Mand har fortalt: „Naar vi bagte, levnedes der gerne lidt Rugmel, hvoraf der da kogtes Grød, som smagte os godt“. Som Brødet naturligvis var Rugbrød, lidt surt og mod Slutningen af Bagningen overgemt, tørt og muggent, særlig efter Juletidens store Bagning, der strakte til en stor Del af Vinteren, saa var Grøden Boghvede- eller Byggrød. Blicher taler i „E Bindstouw“ om „fatte Bogetgrød“ — den var kogt paa gruttet Boghvede med Skallerne i; saadan Grød kender ingen af de gamle her. Til Afveksling spistes Byggrød — undertiden af hele Byggryn — „stuebenet Grød.“ Man skelnede mellem „Sødgrød“ og „Surgrød“, den sidste kogtes paa Kernemælk og var nok ikke meget yndet. Et Sted, hvor der klagedes over Kosten, sagde Manden: „Gue suer Grød kogt i godt sue Kjanmjælk, o saa godt suer Kjanmjælk o dip'p i — den, der ett' ka' ha' det, fortjen ett o fo nowed!“ — Grøden var saa almindelig en Ret, at det ikke var saa stor en Overdrivelse, naar det fortaltes, at den visse Steder nødes 21 Gange om Ugen.

Saa vandt efterhaanden Kartofflen frem langsomt gennem Modstand og Foragt til at blive en uundværlig og yndet Spise. Indført her i Landet til Dyrkning i fattige Hedeegne havde den saadanne Steder bedst Betingelse for Anvendelse. Til at begynde med kaldte Folk den Svineføde. En klog Mand paa den Tid udtalte: „Der er int' mer Næring i en Skepp' Kartøfler end i en Eg!“ (Æg). En anden: „Nær en ska' løw ve' Kartøfler, foer jen en Tarm saa tyk som en Skjowt-ærm!“ En Tjenestekarl klagede: „Nær en foer Kartøfler te' si' Naader (Nadver), ska' en synk' den først

hiel, ta si' Træsk' i si' Haand o list' still' øwer æ Gaardsplads te' si Kammer, hejsen æ de henn', inden en kommer i si' Seng!" Saa blev Kartofflen beskyldt for at være sundhedsfarlig. Opsvulmede Kirtler paa Halsen med store vædskende Saar var dengang temmelig almindelige blandt Børn, og Læger mente, at denne Sygdom befordredes ved Nydelsen af Kartoffler. Saa krævede disse Jordens Frugter ogsaa Tilmad, selv om de var billige. De kunde ikke dyppes ud i Luft og Vejr, til Nød i en „Kjænn' Salt,“ om end dette lod sig gøre. Der maatte i det mindste „Duelse“ til. Det var det, Konen mente, da hun sagde: „Kartøfler ka' væ' gue nok, men der ska' mi Sæl nowe' te' o slev' em i!“ Sul var det smaat med, saa de nærmest kun fik „en Brok' Flæsk o slekk' o!“ — Som et Eksempel paa Kostens Tarvelighed kan nævnes et Par gamle Husmandsfolks Levemaade, hvis Midalder faldt omkring 1850. Lad os kalde dem Kaaren og Wolle. Kaaren klagede over Wolles Fordringsfuldhed: Han vilde have Skémad („Søbemad“) hver Dag til Føden. Han forlangte endda ikke „nowe i æ Pand“. Alligesyntes Kaaren, det var for galt. De tørre og mugne Brødringe og Endeskiver, som deres gamle Tænder ikke kunde tygge, samlede hun i et Fad, overhældte dem med Vand og satte Fadet op paa Bjælkehyliden. Efter Tur blev Fadene siden taget ned, Indholdet kogt og serveret med lidt Mælk til Morgenmad. „A kolder det mi Sæl en gue Dower, men Wolle vil ett' æd' èt,“ klagede Kaaren. — Tarvelige var Forholdene i mange Maader. F. Eks. det Ry, Datidens Smør havde, var ikke godt. Lad os tænke os Mælken, dette modtagelige Produkt, efter at være undsluppet Staldluftens Sfære, hensat paa Dagligstuens Bjælkehylde, hvor den

var udsat for Opholdsrummets Støv, Røg og Uddunstninger. Det kunde jo nok støve, naar Revlingekosten ført af et Par rappe Hænder fejede hen over det sandstrøede Lergulv! Mælken skulde henstaa adskillige Dage for at bære al Fløden op — saalænge, at den begyndte at mugne, saa man, som Vittigheden sagde, kunde klippe Uld til et Par Vanter af et Sikar. Man har Udtrykket „rent som heglet Smør“, hvilket tyder paa, at der maatte gøres et Arbejde for at fjerne uvedkommende Ting. Om en Kone, der sad paa Torvet med Smør, fortælles, at en af hendes Kunder beklagede sig over, at Smørret ikke var godt. Der var saa mange Kohaar i det. „Det kan jeg ikke forstaa“, sagde Konen „da der vist ikke er mange, der piller saa meget ud af deres Smør som jeg!“ — Det var heller ikke underligt, at der til Tider kom uvelkomne og skadelige Bakterier i Fløden, saa Kernen blev „forhekset“. I en Gaard kernede man i 4 Dage uden at faa Smør, saa „blev det te' Skidt det hele“, og deri kogtes saa Grød.

Lad mig fortælle som et Eksempel paa Armod og Nøjsomhed om et Par Folk, der blev gift omkring 1860. Huset, de ejede, var lille og uden Jord. Der kom en stor Børneflok. Da Manden ikke havde Kræfter til strengt Arbejde, drev han Husflid og ernærede Familien derved. Han klinkede og loddede, var Glarmester o. s. v. Efterhaanden lærte han sig til at lave de fleste almindeligt brugte Blikkar, der anvendes i Hus og Gaard. Disse Genstande gik Konen ud og solgte og foruden Betaling i Penge vankede der vel ogsaa som Gaver Mad og gammelt Tøj. Paa den Maade klarede de sig og opdrog et Dusin Børn. Der skulde mange Mellem-mader til, da Børnene kom til at gaa i Skole. Konen skar om Morgen en passende Antal Brødstykker. I

Kakkelovnen stod en Krukke med Mælk, der ved Opvarmningen blev til Tykmælk. Heraf tog hun saa med Brødkniven en Klat, et Strøg over en Rundtenom, en tør Skive lagt ovenpaa, saa var et Barns Skolemad i Stand. Ved Flid og Nøjsomhed og gode Menneskers Hjælp kom Familien siden i Besiddelse af et Stykke Jord og fik efterhaanden en hel lille Ejendom. De klarede sig selv! Siden overtog en Søn Stedet efter Forældrene. Det blev fattigt for ham, da han gerne vilde handle, men var udygtig dertil. Et Aar til Jul vilde saa „Den fri Fattigkasse“ give ham en Skærv. Men han afslog det sigende: „Mi' Faar o' mi' Mur haar altid so', te vi ska' klaar vos sjell, saalæng' vi ka'!“ Stakkels han, hvis Ideer var saa lidt moderne, saa lidt tidssvarende!

Ogsaa ved Gilderne gik det smaat og tarveligt nok til.

En Mand, født 1818, har fortalt: Vi kendte nok Kaffe, men den var for dyr — selv ved Fest og Højtid. Saa drak vi Øl. Sukker kendte vi, men det var ogsaa for dyrt. For at give Øllet en mildere Smag, kom de Brødtærninger, et særligt velhavende Sted Tærninger af Sigtekage i det, før det kogtes. Øllet sattes frem i store Fade, hvortil vi langede med vore Skeer. Naar der saa kun var en Slat tilbage i Fadet, lagde Kvinderne deres Skeer, saa hældtes der Brændevin i, og Mændene søbede deres Ølpunch. Maden til Gilderne var Sødsuppe med store Byggryn (Vinsuppe kaldet) og Flæsk. Den kogte Skinke blev sat hel ind paa Bordet. Skanken var pyntet med kulørt Papir. Dens hvide, afsværede nubrede Flade var pyntet med Kryddernelliker. Flæsket serveredes med hjemavlet Sennep; malet med en rund Jernkugle i et Fad; og tilsat Eddike, Fløde og Sukker var den særlig velmagende. Den malede Pak-

kesennep kendtes ikke. En Mand kom ind til en Høker i Bobøl og forlangte Sennep. De havde kun malet. „Den duer vist ikke!“ mente han. „Vi har noget udrørt, saa du kan faa den at smage“, sagde en ung Pige skælmsk. Saa bød hun ham en toppet Theskefuld, som han ubetænksomt stak i Munden. Men uha! Det var som et vulkansk Udbrud, der kom, med Hosten, Nysen, Taarestømme og Spyttten, til han endelig fik sagt: „Æ di saa'n, æ di saa'n, saa æ de — hm! — gue! Hm!“

Siden kom Kødsuppen i Brug som Gildesmad og vandt snart stor Yndest. En gammel Lærer, der kom med til mange Gilder, udtrykte sin Smag saaledes, naar der blev budt Sødsuppe: „Vi fik mi Sæl nowe Wandwælling!“ Var det derimod Kødsuppe: „Vi fik mi Sæl nowe gue fæsk Supp' med Klumper o Kløser o det hiele!“

Efterhaanden kom saa Kaffen i Brug. Hos Høkeren forlangte man et Pund Kaffetøj, hvormed mentes Kaffe, Kandis og Cikorie, et Pund af hver Slags. Bønnerne brændte man selv paa en Pande eller i en Gryde, hvilket gav en stærk Os over hele Huset. Kaffen blev kogt med et passende Stykke Cikorie og nødes med et Stykke — „Knald“ — Sukker til. Man havde en Sukkertang til at søndre Kandisstængerne. Nogle brugte Tænderne til at bide et Stykke af og lagde Resten tilbage paa Skaalen, ja det var vel undertiden Tilfældet, at en og anden tog et Stykke fra Munden og lagde derover. Det var jo godt at spare! Ligeledes indskærpedes det Børnene, at de smaa Stykker var de sødeste, hvortil en gavflabet Tjenestedreng, der tog efter de største Stykker, bemærkede: „Ja, men A holder ett' a det sød!“ At faa Kaffen rigtig klaret var ikke nogen

let Kunst, og forskellige Ting anvendtes til Hjælp herved. Kom der alligevel lidt Grums i en Gæsts Kop, trøstede man ham med, at det var det „tyk', der kostet æ Peng“.

Naturligvis spillede Brændevinen som Nydelsesmiddel en stor Rolle ogsaa her i disse Egne. „Æ Bræn'vin vaar æ Mand aa 'et.“ Den nødes til daglig og til Gilde, i Hjem og Krostue, paa Markeder og Købstadsrejser, snart som Snapse til Maden, snart som Kaffe-punch. I Fortiden var den brændt i Smug hjemme, senere indført, smuglet som Sprit over Toldgrænsen og blandet med Vand af Høkeren. Saa meget stærk maa den vist ikke have været, hvad følgende Fortælling kunde tyde paa. To Studedriverne kom ind i Kalvslund Kro. De fik aabnet for Madpakken, og den ene forlangte en Kande Brændevin. Mens den tørre Mad gled ned, klinkedes der flittigt, og lidt efter forlangte den anden nok en Kande. Da Kromanden kom med den, bemærkede han, at naar de kunde tømme den, vilde han give en til. Men hertil svarede Driverne fornærmelig, at de jo nok holdt af en Snaps til Maden, men han maatte ikke tro, at de var „Brændevinsmænd“. De var Maadeholdsmænd, men deres Maade (Maal) var lidt ualmindelig af Størrelse. Forøvrigt fortælles om Studedriverne, at de lange Veje gav dem en fortræffelig Appetit. Da en Krokone engang skar nogle Skiver Flæsk af en Skinke til en Studedriver og vilde fjerne sig med Resten, svarede han: „Lad 'et kun blyw', lille Muer! for de' ska' nok go me' hvar Krum'!“ — Da efter 64 Grænsen blev trukket ved Kongeaaen, mistede Brændevinen Syd fra sit tidligere gode Omdømme; den kaldtes Kartoffelsprut, og en Mand erklærede, at den ikke var stærkere end Vand i den *nør* Side af Kongeaaen.

En gammel Mand, født 1818, har om Fattigdommen i hans Barndoms- og Ungdomstid fortalt følgende: Der var dengang meget faa Penge iblandt Folk, og det kneb tit med at faa Udgifterne dækkede og Skatterne betalt, selv om de efter vore Begreber var smaa. Han ejede en lille Gaard, der nu i Forhold til sin Størrelse er en af de bedste i Føvling Sogn. Hvad den indbragte, var yderst lidt. Nede ved Markskellet boede en Væverske. Da saa at sige alt Tøj, som Folk brugte, var hjemmelavet, havde hun nok at bestille, og var det end kun en ringe Betaling, hver Alen Væv indbragte, blev det dog til Penge, og kneb det for Gaardmanden, laante han hos Væversken. Saa fik hun til Gengæld et Stykke Jord at dyrke med Rug og Kartofler. — En Gang trak nævnte Mand til Vorbasse Marked med en god, ung Ko for at faa Penge til Skatten. Det lykkedes ham at faa den solgt for 4 — fire — Rigsdaler. Da han gik hjemad, klang Pengene i hans Lomme. Han var saa glad, som ejede han hele Sognet. Nu kunde han faa sin Skat betalt. Men det var ikke hvert Aar, at der kunde sælges en Ko. Saa kunde der faas Henstand, til Rugen eller Boghveden var i Hus og kunde tærskes og sælges. Lundstikvognen kom ud, og i Faddingen lagdes et Knippe Halm til Sæde. Saa kørtes den lange Vej til Ribe med en Hest og en Stud til Forspand. Det gik Fod for Fod derud; man kendte ikke til at skynde sig dengang. Ind over Kalvslund Hede var der Snese, ja vel Hundreder af Spor ved Siden af hinanden. Man blev ved at køre i det gamle Spor, til Hjulene skar ned til Navene. Saa dannedes et nyt Spor ved Siden af det gamle. Her havde Folk faret gennem Aarhundreder — vel sjælden Adelsmanden med sin „forgyldne Karm“, men især

Bonden til Bys med Varer. Sejgt gik det, skønt Læsset kun var lidet. Tit skreg Hjulene ynkeligt; thi der var ikke altid Tjære i Kanden, der dinglede under Vognen, og det var vel sjældent at faa fat i en af de sorte Skovsnegle, der „war saa grum te' o smør Wun mæ“. Men pøb Hjulene, blev den ensformige Klage til Ord i Kuskens Øre: „Vi ska' te Riff!“ langsomt klagende; gik det tilbage, var der mere Fart paa Vognen, der nu var tom, saa klang det: „Vi ska' hjem! Vi ska' hjem!“ — eller efter en anden Version derud ad: „Vi kommer aalder derte!“ og tilbage: „Vi ka' i Morgen igen!“ — Det maa have været vanskeligt her at følge Vej i de mørke Aftener, især naar Kusken flittigt havde gæstet de mange Beværtninger inde i Byen. Hvor mange Fortællinger om Væltninger og Uheld, om Slagsmaal og Overfald kunde disse gamle Spor ikke fortælle! Nu løber Landevejen derigennem — lige, bred og magelig — med sin makadamiserede Kørebane, med sine Rabatter og Dynger af Bødegrus, med sine Granrækker og Telegrafpæle med de syngende Traade. Nutidens Køretøjer — lette, elegante og magelige mod Fortidens — sammen med Cykler og Biler rutscher af Sted. Det er en stor Forandring! — Naar de endelig var kommen til Ribe, gik det rundt til Kornhandlerne for at høre til Priserne; thi det gjaldt om at opnaa højeste Betaling. Sønnen, en 12 Aars Dreng, der var med, sad saa paa Vognen imens. Engang var Skoledrengene fra Latin- og Borgerskolen flokkedes om ham — den Bondeknold dér paa Vognen i rød Hue og ellers ufarvet Tøj saa' de paa, som var han et udenlandsk Dyr. Han krøb sammen i Halmen forknytt ved den megen Opmærksomhed. De fremmede Peblinge og Poge begyndte at blive nærgaaende, som Drengene kan. De tog

Huen af ham, besaa undersøgende dens Indre, spyttede i den og gav ham den paa igen, plukkede og trak i ham. Saa pludselig træder en Dreng ud af Flokken, slaar op i sin Bibelhistorie, peger paa et bestemt Sted og spørger: „Hvad staar der?“ „Malachias!“ svarer Drengen hurtigt. Stor Forundring i Hoben. Nej se, han kunde læse; der var dog lidt menneskeligt ved ham. Lidt efter skiltes Skaren, og Drengen følte Befrielse, da de var borte.

Det kunde hænde med Boghveden, at Kvalitetsvægten var for ringe, og at Sækkene blev baaret op paa Kornloftet, Indholdet hældt ud, for at Drengen kunde „kerne“ den med Fødderne, til Vægten var naaet. Der ved kunde han tjene en Firskilling, hvilket var en stor Herlighed.

Hvor forandrede er ikke Tiderne bleven siden da!
